

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА Н. І. КОЦУР
«СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ І
ТЕХНІКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯ»

Серед подвижників вітчизняної історії науки і техніки на особливе пошанування заслуговує Коцур Надія Іванівна – відомий учений у галузі історії науки і техніки, історії медицини, охорони здоров'я, завідувачка кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, доктор історичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений працівник освіти України.

Вагоме місце в науково-організаційній роботі Н. І. Коцур посідає робота з молодими науковцями – студентами, магістрантами, здобувачами, аспірантами, докторантами. Під її керівництвом захищено понад 60 дипломних робіт бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Із 2010 р. Н. І. Коцур очолює наукову школу «Соціальні аспекти розвитку вітчизняної науки і техніки в другій половині ХІХ – ХХІ століття». Консолідація творчих зусиль молодих учених – магістрантів, аспірантів і докторантів знайшла відображення в діяльності наукової школи Н. І. Коцур. Актуальність зазначеного наукового напрямку пов'язана з малодослідженими і невідомими до теперішнього часу соціальними аспектами в історії розвитку вітчизняної науки і техніки. Це пов'язано в першу чергу з тим, що тривалий час багато соціальних явищ перебували поза увагою історичної науки. Особливої значимості в цьому контексті набуває вивчення творчої спадщини науковців і громадсько-політичних діячів другої половини ХІХ–ХХІ століття, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української культури в цілому та національної історичної науки зокрема. Багато видатних постатей вітчизняної науки несправедливо замовчувалося радянською історіографією, їхня творча спадщина й досі залишається недостатньо вивченою і потребує комплексного дослідження. Саме на розв'язання цієї проблеми покликана зазначена наукова тема, що була затверджена на засіданні вченої ради ДВНЗ

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 1 від 1.09.2011 р.).

За 8 років діяльності наукової школи професора Н. І. Коцур значно зріз якісний показник професорсько-викладацького складу кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, котрий нині складає 92 % із науковими ступенями і званнями. З 11 працівників кафедри 7 викладачів отримали ступінь кандидата наук (Л. П. Товкун, Н. І. Годун, О. М. Миздренко, Ю. Л. Козубенко, К. С. Варивода, О. А. Палієнко, М. А. Буц) і 3 викладачі – звання доцента (Л. П. Товкун, Н. І. Годун, Ю. О. Грінєнко).

Наукова школа професора Н. І. Коцур забезпечує міждисциплінарний зв'язок у галузі історії науки й техніки, історії медицини, історії біологічних наук (фізіології, анатомії, гістології, ботаніки, зоології, геронтології та ін.), історії педагогіки, історії психології, біографістики, регіоналістики, інтелектуальної історії, історії України та ін. Мета наукової школи полягає у з'ясуванні ролі та значення соціальних аспектів розвитку вітчизняної науки і техніки в другій половині XIX – XX столітті та визначенні найцінніших її здобутків для сучасного відродження української нації і держави.

До основних завдань наукової школи відносяться:

- консолідація творчих зусиль викладачів, аспірантів, магістрів і студентів для дослідження актуальних проблем розвитку вітчизняної науки і техніки;

- аналіз джерельної бази з історії становлення і розвитку вітчизняної науки і техніки;

- з'ясування соціально-економічних передумов формування вітчизняної науки і техніки;

- систематизація наукової спадщини вчених у різних галузях природничих та медичних наук;

- інтелектуальна біографія та науковий простір вітчизняних учених у галузі історії науки і техніки;

- обґрунтування практичного значення одержаних результатів дослідження.

Розуміння актуальності соціальних аспектів розвитку вітчизняної науки і техніки сприяли дослідженню науковою школою професора Н. І. Коцур невідомих і маловідомих сторінок у галузі природничих і медичних наук в Україні в XIX – XX ст.

Професор Н. І. Коцур належить до тієї когорти сучасних учених у галузі історії науки й техніки, історії медицини та медико-біологічних дисциплін, яким випала доля жити і працювати в історичну епоху крутих поворотів у розвитку українського суспільства. Незважаючи на соціально-економічні і політичні негаразди останніх років, країна продовжує пошук свого історичного шляху і невпинно рухається вперед. І особливо ці зрушення помітні в інтелектуально-науковій сфері. Саме тому дослідження з історії вітчизняної природничої науки, медицини посіли вагоме місце в науковому доробку професора Н. І. Коцур. Водночас ця проблема стала темою її докторської дисертації та знайшла висвітлення в низці монографій, статей, виступах на міжнародних і всеукраїнських конференціях. Зокрема, в монографії «Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-і рр. XX століття» (2011 р.) обсягом 42,2 друкованих аркушів досліджуються основні етапи формування вітчизняної гігієнічної науки в другій половині XIX – 20-ті рр. XX ст., діяльність земських лікарів у галузі професійної гігієни, висвітлюється санітарно-протиепідемічна діяльність наукових медичних товариств, становлення вітчизняної гігієнічної науки в університетах і академічних установах на терені України. Чільне місце в монографії приділяється якісним змінам у структурно-організаційних складових гігієнічної науки в процесі її становлення і розвитку, взаємовпливам і протиріччям земської, університетської, науково-громадської та соціальної медицини, особистісному виміру наукових результатів, позиціюванню вітчизняної гігієнічної науки на тлі соціальних, економічних і політичних

викликів другої половини XIX – 20-х рр. XX ст. Понад 800 проаналізованих джерел і літератури сприяли всебічному розкриттю Н. І. Коцур тривалого і суперечливого процесу становлення і розвитку гігієнічної науки в Україні другої половини XIX – 20 рр. XX століття.

Результати дисертаційного дослідження Н. І. Коцур та її учнів – Л. П. Товкун, Н. І. Годун, О. М. Миздренко, С. І. Вітковського, С. М. Бондарчука, Н. І. Самойленко, О. М. Водяного, О. А. Палієнко, І. М. Левченко на сьогодні мають практичне застосування та прикладне значення. Чимало наукових ідей, висловлених ученими-гігієністами другої половини XIX – 1920-х рр., із урахуванням сучасних надбань соціальної гігієни, впроваджені науковою школою професора Н. І. Коцур і знайшли науково-методичний супровід у низці підручників, посібників, статей у фахових наукових виданнях. Зокрема, здоров'язбережувальні технології учених-гігієністів кінця XIX – 20-х рр. XX століття – О. В. Корчака-Чепурківського, В. Я. Підгаєцького, В. В. Удовенка, Г. В. Хлопіна, І. П. Скворцова, М. М. Костямина та вченого-фізіолога-геронтолога В. В. Фролькіса з урахуванням сучасних наукових здобутків у галузі профілактичної медицини стали основою для підготовки навчально-методичних посібників «Валеологія» (2009 р.; 2010 р.), та підручника «Валеологія» (Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш, Л. П. Товкун, 2011 р.).

Питання психогігієни, висвітлені в науковій спадщині професора І. П. Скворцова наприкінці XIX століття та спадковості і євгеніки, підняті професором В. Я. Підгаєцьким у 20-х рр. XX століття, знайшли висвітлення в навчальному посібнику «Психогігієна» (Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш, 2006 р.) і підручнику «Психогігієна» (Н. І. Коцур, Л. П. Товкун, К. С. Варивода, 2018 р.).

Фізіолого-гігієнічний супровід навчального процесу школярів, запропонований професорами Г. В. Хлопіним, В. Я. Підгаєцьким, А. І. Якобієм, І. П. Скворцовим із урахуванням сучасних норм фізичного і навчального навантаження, розумової працездатності учнів і студентів із

кореляцією на зміни в їх здоров'ї, пов'язані з способом життя та станом навколишнього середовища, відображено в навчально-методичному посібнику «Шкільна гігієна» (Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш, Л. П. Товкун, 2010 р.).

Методики визначення фізичного розвитку, відповідність хронологічного віку дітей і підлітків рівню їх функціонального стану організму і фізичній підготовленості, відповідність учбового навантаження школярів їх фізіологічним особливостям, запропоновані на початку ХХ ст. професорами М. М. Костяніним і М. А. Кудрицьким, в оновленій авторській інтерпретації лягли в основу навчально-методичного посібника «Шкільна гігієна» (Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш, Л. П. Товкун, 2010 р.) і підручника «Основи педіатрії і дитячої гігієни» (Н. І. Коцур, 2008 р.).

У роботі наукової школи професора Н. І. Коцур простежується наступність. Зокрема, тема дисертаційного дослідження В. А. Галах стала продовженням її магістерської роботи «Становлення і розвиток гістології в Україні: внесок професора О. Г. Черняхівського (друга половина ХІХ – 30-і рр. ХХ століття).

Молодий дослідник Ю. Л. Козубенко виконав дисертаційне дослідження на тему: «Систематика рослин та природоохоронні питання в науковому дослідженні професора М. І. Котова (1896–1978 рр.)», розпочате ним при підготовці бакалаврської і магістерської робіт.

Аспірантка О.М. Миздренко в дисертаційному дослідженні висвітлила низку таких питань гігієнічної науки, як фізичне виховання, євгеніка, медична генетика, фізичний розвиток, фізіологія процесів втоми, м'язова діяльність тощо, ініційованих Інститутом фізичного культури ВУАН у 20-х рр. ХХ ст. під керівництвом професора В. Я. Підгаєцького, які мають прикладне значення і до теперішнього часу. Ці питання знайшли відображення також в її магістерській роботі, але з урахуванням сучасних надбань науковців у галузі фізіології, шкільної гігієни, валеології та фізичного виховання. Продовженням магістерського дослідження стала

кандидатська дисертація аспірантки К. С. Вариводи на тему: «Становлення і розвиток електрофізіології в Україні (друга половина XIX – 60-і рр. XX ст.)».

Аналогічна закономірність простежується і в науковій роботі аспірантки Н. В. Данилюк, яка досліджує внесок учених-українців у розвиток природничих наук на терені Західної Європи (кінець XIX – перша половина XX століття).

Питання розвитку геронтології та вікової фізіології в науковому доробку академіка В. В. Фролькіса лягли в основу дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології О. А. Палієнко.

Вагоме місце в науково-організаційній роботі професора Н. І. Коцур посідає робота з молодими науковцями – магістрантами, аспірантами, докторантами, здобувачами. Під її керівництвом захищено понад 60 дипломних робіт, підготовлено 17 кандидатів наук, 1 доктор наук. Зокрема, за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки отримали наукову ступінь кандидата історичних наук – 14 молодих науковців, 1 доктор історичних наук; зі спеціальності 07.00.01 – історія України – 3. Нині професор Н. І. Коцур здійснює керівництво 5 кандидатськими дисертаціями В. Я. Бадаєва, К. Ю. Бірюва, Я. М. Ковальчука, С. С. Сахно, Л. М. Шкіри.

Результати наукових досліджень членів наукової школи висвітлено в низці фахових статей, збірниках наукових статей, закордонних публікаціях, матеріалах конференцій. Зокрема, впродовж 2010–2019 рр. було опубліковано 8 монографій, 2 бібліографічних покажчики, 231 стаття у фахових наукових виданнях, періодичних виданнях, журналах і збірниках наукових праць, серед яких 138 статей у наукових фахових виданнях, 20 статей – в інших виданнях, 73 статі у матеріалах конференцій, із них 49 у всеукраїнських і міжнародних, 24 статі в іноземних виданнях. Магістранти, аспіранти, докторанти взяли участь у 95 наукових конференціях.

Тематика наукової школи професора Н.І. Коцур знайшла відображення у 18 дисертаційних роботах її учнів. Зокрема, в 2010 р. під керівництвом

професора Н. І. Коцур у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» захистила кандидатську дисертацію Товкун Лідія Павлівна на тему: «Академік О. В. Корчак-Чепурківський: наукова, організаційна робота та педагогічна діяльність у 1883–1947 рр.». У дисертаційній роботі на широкій історичній і джерельній базі розкриваються основні етапи формування О. В. Корчака-Чепурківського як ученого-гігієніста-епідеміолога. Авторка комплексно висвітлила науково-організаційну роботу та педагогічну діяльність вченого в галузі профілактичної медицини, всебічно розкрила умови формування наукового світогляду вченого, з'ясувала основні напрями наукових досліджень О. В. Корчака-Чепурківського. Більш широко ці питання висвітлено в комплексній монографії за авторством В. П. Коцур, Н. І. Коцур, Л. П. Товкун на тему: «О. В. Корчак-Чепурківський (1857–1947): шлях від земського лікаря до академіка УАН – ВАН – АН УРСР» (2013 р.) обсягом 36 друкованих аркушів. Запропоноване видання є комплексним історичним дослідженням, яке носить міждисциплінарний характер і виконане на межі історії України, медицини та науки і техніки. Саме такий підхід дозволив авторам розкрити як багатогранну наукову, організаційну й педагогічну діяльність О. В. Корчака-Чепурківського, так і з'ясувати його «інтелектуальний простір», глибоко зануритися в епоху соціальних змін і політичних трансформацій, в якій розгорталася інтелектуальна біографія видатного дослідника. Водночас наукове видання дозволяє по-новому оцінити місце і роль академіка О. В. Корчака-Чепурківського в розвитку вітчизняної медицини, об'єктивно відтворити образ ученого-лікаря доби соціальних змін та економічних потрясінь, воєн і революцій минулих історичних епох.

Авторам удалося розкрити специфічні соціокультурні ситуації другої половини XIX – першої половини XX ст., в яких відбувалося становлення вченого, реалізація його наукових пошуків. У фокусі дослідників професійний статус О.В. Корчака-Чепурківського, інтелектуальне

середовище різних історичних епох – царської імперії і Радянської України, інтеграція ученого-лікаря в академічне співтовариство, його професіоналізація та соціалізація в умовах соціально-економічних і політичних викликів епохи. Вперше інтелектуальна біографія академіка О. В. Корчака-Чепурківського розглядається в рідкісній цивілізаційних, культурних викликів епох і зміни базових цінностей в системі «людина-суспільство». На прикладі історичної оповіді про наукову діяльність О. В. Корчака-Чепурківського автори розкривають контроверсійний характер вітчизняної історіографії, особливо, що стосується аспектів професійної діяльності вченого в умовах радянської тоталітарної доби.

Нині к.і.н., доцент Л. П. Товкун – доцент і заступник завкафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, зав. навчально-методичною лабораторією діагностики здоров'я і профілактики захворювань ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Особливе місце в творчій діяльності професора Н. І. Коцур посідають питання історії природничої науки в Україні в другій половині XIX – першій половині XX століття. Її учень – Ситніков Ярослав Олександрович у 2011 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» захистив кандидатську дисертацію на тему: «Центральна агрохімічна лабораторія НК ЗС УСРР (1928–1930 рр.): становлення та діяльність». У дисертаційній роботі висвітлено основні напрями науково-дослідної роботи Центральної агрохімічної лабораторії НКЗС УСРР та їх практичне впровадження в галузі ґрунтознавства та агрохімії, а також її внесок у підготовку фахівців для потреб сільського господарства.

На даний момент к.і.н. Я. О. Ситніков працює директором ДПТНЗ «Яготинський центр професійної освіти».

Дисертаційне дослідження Годун Наталії Іванівни на тему «Академік О. І. Душечкін (1874–1956 рр.): наукова, організаційна робота та педагогічна

діяльність у галузі агрохімічної науки» присвячена комплексному дослідженні українського ученого в галузі агрохімії О. І. Душечкіна. У роботі вперше подається періодизація творчого шляху вченого, розкрито умови та ключові чинники формування його наукового світогляду, проаналізовано його науково-дослідну та організаційну роботу, висвітлено внесок вченого у заснування та діяльність провідних науково-дослідних установ сільськогосподарського спрямування, охарактеризовано основні напрямки його наукових досліджень. Відтворення цілісної картини життя та діяльності академіка О. І. Душечкіна дозволило авторці встановити значення його наукового доробку для подальшого розвитку науки, історії науки та культури України. Кандидатська дисертація захищена в спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» під керівництвом Н.І. Коцур в 2011 р.

Зараз же Н. І. Годун – к.і.н., доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Діяльності наукових товариств лікарів на терені України в другій половині XIX – початку XX ст. присвячене дисертаційне дослідження здобувачки Самойленко Нелі Іванівни, захищене в спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» у 2012 р. У дисертаційному дослідженні розкриваються об'єктивні і суб'єктивні передумови створення медичних товариств на терені України в складі Російської імперії. Авторкою досліджується трансфер європейської медичної науки в медичні товариства, а також зворотний вплив вітчизняних досягнень в епідеміології та бактеріології на розвиток європейських дослідницьких центрів. У роботі на широкій джерельній базі аналізуються пріоритетні напрями діяльності Товариства київських лікарів (санітарно-протиепідемічний та профілактичний), Одеського товариства лікарів (статично-гігієнічний, бактеріологічний), Харківського медичного товариства (соціально-

профілактичний, експериментальний), а також створення бактеріологічних інститутів, лабораторій тощо.

На даний момент к.і.н. Самойленко Н.І. працює доцентом кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Науково-організаційній роботі та педагогічній діяльності академіка О. П. Маркевича в галузі зоологічної науки присвячене дисертаційне дослідження Кратко Ольги Вікторівни на тему: «Науковий простір та професійна діяльність академіка О. П. Маркевича (1905–1999 рр.)», захищеної під керівництвом професора Н. І Коцур у 2013 р. у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». У дисертаційній роботі вперше на широкій історичній і джерельній базі подано періодизацію творчого шляху академіка О. П. Маркевича, розкрито умови та ключові чинники формування наукового світогляду та науково-організаційну роботу вченого в науково-дослідних установах АН УРСР, виявлено найважливіші етапи педагогічної діяльності вченого, проаналізовано основні напрямки наукових досліджень вченого в галузі зоологічної науки.

Нині к.і.н. Кратко О.В. працює старшим викладачем кафедри методики викладання біології, екології та методики їх викладання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Теоретичні відкриття професора О. Г. Черняхівського та їх практичне впровадження в галузях гістології, ембріології, онкології та патологічної анатомії, його внесок у підготовку фахівців медико-біологічного профілю, організацію вітчизняної гістологічної дослідної справи висвітлено в кандидатській дисертації В. В. Галах на тему «Науковий простір та професійна діяльність професора О. Г. Черняхівського в 1887–1939 рр.», захищений у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в 2013 році. На широкій джерельній базі авторка вперше комплексно дослідила наукову,

організаційну та педагогічну діяльність українського вченого-гістолога, професора О. Г. Черняхівського в 1897–1939 рр. Більш ґрунтовно і широко інтелектуальний простір вченого висвітлено в монографії «Наукові студії професора Олександра Григоровича Черняхівського (1869–1939)», опублікованій у 2014 р. під авторством Н. І. Коцур і В. В. Галах обсягом 16 друкованих аркушів. Монографія є першим комплексним історичним дослідженням, яке носить міждисциплінарний характер і виконане на межі історії України, медицини, біології та історії науки й техніки. Саме такий підхід дозволив авторам розкрити постать О. Г. Черняхівського не лише як ученого-дослідника, а й неординарного, талановитого, усебічно освіченого педагога з оригінальними поглядами на становлення й розвиток гістологічної науки, яке й до сьогодні зберегло історичне, теоретичне і практичне значення. У запропонованому науковому виданні вперше здійснено систематизацію різноманітних джерел (архівних, періодичних видань), наукової літератури, що дало змогу відтворити цілісну картину становлення О. Г. Черняхівського як ученого-гістолога-ембріолога-онколога.

На даний момент к.і.н. В.В. Галах працює завідуючою сектором поширення фахової інформації відділу науково-аналітичної обробки та поширення інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського НАПН України.

Одним із завдань української науки є переосмислення ролі особи в історії та повернення забутих імен учених-дослідників. Імена багатьох українських учених упродовж десятиліть в умовах тоталітарної системи замовчувалися, або висвітлювалися спотворено. Серед несправедливо забутих діячів науки та освіти України – постать Володимира Яковича Підгаєцького (1889–1937 рр.) – видатного вченого-гігієніста, професора Київського медичного інституту, засновника першої в Україні кафедри професійної гігієни та першої в Європі дослідної станції з наукової організації праці в сільському господарстві, директора Інституту фізичного виховання ВУАН. Відтворенню постаті видатного вченого-гігієніста

присвячене дисертаційне дослідження Миздренко Оксани Миколаївни на тему «Наукові студії професора В. Я. Підгаєцького в 1914–1929 рр.», захищене під керівництвом професора Н. І. Коцур у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в 2013 р. У науковій роботі проведено комплексне дослідження наукових студій видатного українського вченого-гігієніста В.Я. Підгаєцького в 1914–1929 рр. Залучаючи до наукового обігу низку невідомих архівних документів авторці вдалося в дисертаційній роботі розкрити умови та ключові чинники формування наукового світогляду вченого, проаналізувати його наукову, організаційну та педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах м. Києва й науково-дослідних установах ВУАН у галузі професійної гігієни, фізичної культури та євгеніки. Відтворення цілісної картини діяльності професора В. Я. Підгаєцького дало підстави зробити висновок про його вагомий внесок у розвиток вітчизняної і світової гігієнічної науки.

Зараз же к.і.н. Миздренко О.М. працює старшим викладачем кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Розвитку гігієнічної науки в академічних установах України було присвячене дисертаційне дослідження Вітковського Сергія Івановича на тему «Гігієнічна наука в УАН-ВУАН (1818–1936 рр.): етос медичної інтелігенції», виконане під керівництвом професора Н. І. Коцур і захищене в спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» у 2014 р. Автор наукової роботи розкриває становлення гігієнічної науки в УАН-ВУАН Радянської України в 1920–1930-і рр. на тлі соціально-економічних змін і політичних процесів, утвердження тоталітарного режиму. У роботі окреслено стан наукової розробки та джерельну базу дослідження з урахуванням сучасних методологічних підходів до розгляду закономірностей суспільного розвитку, місця вченого в соціумі та впливу політичного режиму на наукову

творчість. Особливе місце в роботі відведено формуванню санітарно-гігієнічного напрямку в УАН-ВУАН, становленню професійної, шкільної гігієни та гігієни праці в 1920–1930-і рр. Розвиток гігієнічної науки подається в персоніфікованому вимірі, під кутом зору дослідницьких практик академіка О. В. Корчака-Чепурківського, професорів В. Я. Підгаєцького, В. В. Удовенка та ін. Дослідником розкриваються сутнісні ознаки формування нових напрямів і наукових шкіл у гігієнічній науці, з'ясовуються структурні зміни та організаційні засади появи нових дослідницьких підрозділів в академічних установах Радянської України, обґрунтовується існування особливого етосу медичної інтелігенції, який гідно слугував народу України в умовах соціально-політичних викликів радянської доби.

На даний момент к.і.н. С. І. Вітковський працює проректором із навчально-методичних питань та розвитку Київського медичного університету – одного з найбільших українських приватних ВНЗ.

У дисертаційній роботі Л.Ю. Козубенка «Систематика рослин та природоохоронні питання в наукових дослідженнях професора М. І. Котова (1896–1978)», захищеній в 2014 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» під керівництвом професора Н. І. Коцур, висвітлюється науковий простір і професійна діяльність видатного українського вченого в галузі ботанічної науки, професора Михайла Івановича Котова. У роботі вперше подано періодизацію життєвого та творчого шляху вченого, розкрито умови та ключові чинники формування його наукового світогляду, з'ясовано й охарактеризовано наукову та організаційну роботу М. І. Котова в науково-дослідних установах УРСР, проаналізовано основні напрями наукових досліджень ученого в галузі ботанічної, сільськогосподарської науки та охорони природи, показано внесок М. І. Котова в розвиток вітчизняної і світової ботаніки.

Тепер к.і.н. Козубенко Ю. Л. працює старшим викладачем кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

На етапі розбудови незалежної Української держави відбувалося переосмислення місця і ролі вітчизняної науки й техніки на теренах України в ціннісних вимірах другої половини XIX – поч. XX ст. У цьому аспекті вагоме місце посідає гігієнічна наука, адже соціогуманітарні цінності учених-лікарів, інтелектуалів другої половини XIX – поч. XX ст., в центрі яких було здоров'я людини, не девальвувалися в XXI ст., а їхня професійна і моральна місія слугує прикладом для сучасного покоління молодих учених. Ця наукова проблема розглядається в дисертаційному дослідженні Бондарчука Сергія Миколайовича «Розвиток гігієнічної науки в університетах України (друга половина XIX – поч. XX ст.)», захищеному в 2014 р. під керівництвом професора Н. І. Коцур у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Дисертація присвячена комплексному вивченні найважливіших етапів розвитку гігієнічної науки в університетах другої половини XIX – поч. XX ст. на теренах України; з'ясуванні соціально-економічних, антропологічних чинників започаткування нових напрямів у профілактичній медицині; розкритті інтелектуального портрету лікаря-інтелігента, ученого-гігієніста на тлі викликів епохи. Поява нового напрямку в медицині – гігієни, розглядається як закономірне явище, зумовлене соціально-економічним розвитком, викликами епохи та формуванням науково-теоретичних засад виокремлення профілактичної медицини в самостійний напрям медичних знань. Особлива увага в роботі приділяється інституціоналізації і професіоналізації гігієнічної науки, використанню європейського досвіду, формуванню науково-лабораторної бази досліджень.

На сьогоднішній день к.і.н. С. М. Бондарчук працює заступником начальника відділу керівних кадрів і заохочень управління роботи з персоналом та керівними кадрами Міністерства освіти і науки України.

Інтелектуальна біографістика ХХ–ХХІ ст. надає історії медичної та біологічної науки людиновимірності, посилює міждисциплінарні аспекти сучасного історичного дискурсу, формує більш довершений образ вітчизняної науки минулого століття. Цій проблематиці присвячена дисертаційна робота О. А. Палієнко на тему: «Академік В. В. Фролькіс (1924–1999): наукова, професійна та історіографічна біографія», виконаний під керівництвом Н. І. Коцур та захищений у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в 2015 р. У роботі розкриваються теоретичні відкриття академіка В. В. Фролькіса та їх практичне впровадження в галузі медицини, фізіології, геронтології, фармакології, внесок ученого в підготовку фахівців медико-біологічного профілю, а також організацію вітчизняної геронтологічної науки. Дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням діяльності В. В. Фролькіса щодо становлення та розвитку геронтології як науки в Україні. На основі систематизації різноманітних джерел та наукової літератури дослідниці вдалося відтворити цілісну картину становлення В. В. Фролькіса як ученого фізіолога-геронтолога, запропонувати періодизацію діяльності В. В. Фролькіса, що сприяло поетапному відтворенню ролі вченого в розвитку біологічної і медичної науки. У науковому дослідженні О. А. Палієнко набула подальшого розвитку та поглиблення проблема особистісного виміру у становленні наукових установ АМН СРСР та АМН України у 50–90-х рр. ХХ ст., у розвитку вітчизняної геронтологічної наукової школи.

Нині к.і.н. О. А. Палієнко працює доцентом кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

В умовах сучасного інформаційного суспільства зі зростаючим обсягом психоемоційного навантаження на нервову систему та зниженням її фізіологічних резервів і збільшенням психосоматичних захворювань зростає науковий інтерес до надбань електрофізіології. У зв'язку з цим проблеми

електрофізіології нині залишаються актуальними, і вони не можуть бути правильно оцінені поза зв'язком з історією. Висвітленню цієї проблеми присвячене дисертаційне дослідження Вариводи Катерини Сергіївни на тему: «Становлення і розвиток електрофізіології в Україні (кінець XIX – перша половина XX століття). Робота виконана під керівництвом професора Н. І. Коцур, захищена в 2015 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Досліджувана проблема розглядається з погляду людиновимірності розвитку науки й техніки, інтелектуальної біографістики, що дає змогу всебічно розкрити процес становлення і розвитку електрофізіології в Україні наприкінці XIX – у 50-х рр. XX ст. Відкриття і здобутки в електрофізіології кінця XIX – першій половині XX ст., маючи загальнолюдський вимір, водночас є важливим чинником вивчення регіонального аспекту історії науки й техніки, становлення і розвитку навчальних закладів, дослідницьких лабораторій, формування наукового потенціалу нації. Авторці вдалося розкрити якісні зміни в структурно-організаційних складниках електрофізіології в процесі її становлення і розвитку, особистісний вимір наукових результатів українських учених-фізіологів 70-х рр. XIX – 50-х рр. XX ст., а також теоретичне і практичне значення вказаних напрацювань. Широкі хронологічні межі дослідження дали змогу виявити основні етапи становлення і розвитку електрофізіології у провідних наукових центрах на теренах України (Харків, Одеса, Київ), висвітлити найважливіші напрями наукового пошуку вчених, розкрити зміни наукових парадигм і шляхи появи нових напрямів електрофізіологічної науки.

Нині К.С. Варивода – кандидат історичних наук, старший викладач, заступник завкафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» з наукової роботи.

Сучасне наукове осмислення здобутків шкільної гігієни другої половини XIX – початку XX ст. в регіональному, соціокультурному та

мікроісторичному вимірах знайшло відображення в дисертаційному дослідженні Водяного Олега Миколайовича на тему: «Формування наукових основ шкільної гігієни на терені України в другій половині XIX – на початку XX ст.», захищений у 2016 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Під керівництвом професора Н. І. Коцур автору вдалося на широкій джерельній основі розкрити найважливіші етапи структуризації змісту шкільної гігієни, виявити наукові (з'їзди, товариства лікарів та вчених), організаційні (комісії, робочі групи, секції), соціокультурні (просвітницька, видавнича, виставкова робота) чинники запровадження шкільної гігієни в закладах освіти. У роботі набули подальшого розвитку концептуальні положення про взаємовпливи вченого і соціуму, визначальні соціально-економічні, антропологічні, соціокультурні чинники впливу на становлення і розвиток шкільної гігієни у формуванні ефективного освітнього середовища.

Науковий інтерес до людиновимірних аспектів вітчизняної історії прослідковується у кандидатській дисертації М. А. Буц на тему: «Внесок академіка В. І. Скока в розвиток фізіології нервової системи в другій половині XX – початку XXI століття», захищений у 2017 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». За керівництва професора Н. І. Коцур у роботі подано періодизацію творчого шляху вченого, розкрито умови та ключові чинники формування у В. І. Скока наукового світогляду, з'ясовано й охарактеризовано його науково-організаційну роботу і педагогічну діяльність в Інституті фізіології ім. О. О. Богомольця, Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, АН УРСР, АН СРСР і НАН України, проаналізовано основні напрями його наукових досліджень у галузі фізіології нервової системи. Відтворення цілісної картини наукового простору академіка В. І. Скока дало підстави зробити висновок про його вагомий внесок у розвиток вітчизняної і світової фізіологічної науки.

Тепер к.і.н. М. А. Буц працює викладачем кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Різногалузеві громадсько-наукові об'єднання інтелігенції завжди виступали і продовжують виступати центрами фахової комунікації наукового співтовариства. Чільне місце в історії організації науки займають природничі та медичні товариства України другої половини XIX – початку XX ст. Вони відігравали важливу роль у формуванні та еволюції наукових напрямів, у збереженні наукового потенціалу. Саме цим питанням присвячена докторська дисертація І. М. Левченко на тему: «Природничі та медичні товариства на теренах України в другій половині XIX – на початку XX ст.: наукові, просвітницькі та світоглядні засади діяльності». Робота виконана під керівництвом Н. І. Коцур, захищена в 2018 р. у спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». У дисертаційному дослідженні через призму персонологічних і соціокультурних вимірів авторкою розкрито організаційні засади, наукову та культурно-просвітницьку діяльність природничих і медичних товариств на теренах України в другій половині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано передумови та причини виникнення товариств як однієї з форм організації наукових досліджень; визначено етапи їхньої еволюції та організаційні аспекти функціонування; окреслено статусну ідентифікацію учених-природознавців і медиків, їхній інтелектуальний образ, динаміку дослідницьких практик і наукові стратегії, персональний внесок дослідників у процеси формування наукових шкіл і напрямів дослідження у природознавстві й медицині. У дисертації виокремлено основні напрями організаційно-просвітницької, зокрема, популяризаторської, природоохоронної, музейної, освітньої, меценатської та видавничої діяльності громадсько-наукових товариств; висвітлено їхню роль у розвитку міжнародних наукових зв'язків, виявлено європейські виміри наукового пошуку вітчизняних учених.

Нині І. М. Левченко – доктор історичних наук, доцент кафедри філософії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

За спеціальністю 07.00.01 – історія України під керівництвом професора Н. І. Коцур отримали наукову ступінь кандидата історичних наук 3 молодих науковців. У дисертаційному дослідженні М. В. Мандрик «Становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції (1920–1930-ті рр.)», захищеному в спеціалізованій вченій раді Київського національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова в 2005 р., проаналізовано суспільно-політичні фактори виникнення осередків української політичної еміграції в Європі, Північній та Південній Америці, Далекому та Близькому Сході, процес формування радикального крила та його відмежування від еміграційного загалу. На широкому історіографічному та фактичному матеріалі проаналізовано роль національних осередків у консолідації української еміграції з метою продовження визвольної боротьби. Авторкою введено до наукового обігу значний доробок політико-філософського та програмового характеру фундаторів ідеології інтегрального націоналізму.

На даний момент Мандрик М.В. – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, політології і державного управління Буковинського державного фінансово-економічного університету.

Типи, структура та основні напрями і форми культурно-освітньої роботи громадських організацій України в умовах непу (1921–1929 рр.) лягли в основу написання кандидатської дисертації В. К. Молоткіної на тему «Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах непу (1921–1929 рр.)», захищеній у спеціалізованій вченій раді Київського університету імені Тараса Шевченка в 2005 р. У дисертації на основі широкого кола джерел і літератури досліджено культурно-освітню діяльність громадських організацій України в умовах непу: профспілок, комсомолу, організацій національного спрямування та цілого ряду добровільних

товариств. Авторкою визначено типи, структуру та ідейні засади громадських організацій, що займалися культурно-освітньою діяльністю та досліджено основні напрямки їх культурно-освітньої діяльності.

На даний момент Молоткіна В.К. – доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Повсякденне життя українського селянства в умовах непу та колективізації сільського господарства висвітлено в кандидатській дисертації О. М. Лукашевича на тему «Побут та дозвілля українського селянства (1920–1930-ті рр.)», захищений в спеціалізованій вченій раді Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в 2006 р. На основі широкого кола архівних і опублікованих джерел, а також усних свідчень сучасників тих подій автором виявлено, як змінювався побут і дозвілля українського селянства впродовж досліджуваного періоду. У роботі досліджуються основні напрямки зміни сільського побуту, їх причини та наслідки, стан сільських жител, задоволення матеріальних і культурних потреб селянства.

На даний момент к.і.н., доцент Лукашевич О.М. працює доцентом кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» та генеральним директором НІЕЗ «Переяслав».

Здобутки наукової школи професора Н. І. Коцур презентувалися на освітянських міжнародних і всеукраїнських виставках, у наукових академічних установах. Зокрема, в 2014 р. у Національній науковій медичній бібліотеці України відбулася презентація трьох монографій Надії Іванівни Коцур та її учнів-співавторів: «Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття)» (2012 р.); «О. В. Корчак-Чепурківський (1887–1947): шлях від земського лікаря до академіка УАН – ВУАН – АН УРСР» (Н. І. Коцур, Л. П. Товкун, 2013 р.) і «Наукові студії професора

О. Г. Черняхівського (1869–1939)» (Н. І. Коцур, В. А. Галах, 2014 р.). Під час презентації була підготовлена виставка наукових праць професора Н. І. Коцур, серед яких монографії, підручники і навчально-методичні посібники, подаровані авторкою ННМБУ. В обговоренні презентованих наукових праць взяли участь відомі науковці в галузі вітчизняної науки й техніки, історії медицини, серед яких: В. А. Шендеровський, Л. В. Канаровська, І. М. Сорока, Л. А. Пиріг, Ю. Г. Віленський та інші.

За період діяльності наукової школи професора Н. І. Коцур проведено дослідження розвитку окремих галузей медичної та біологічної науки в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. на тлі впливу європейської і світової науки. Розкрито основні напрями наукових досліджень учених-лікарів, природодослідників, їх вплив на зміст і структуру наукових пошуків, інституціонування природничої науки другої половини ХХ – початку ХХІ століття; з'ясовано найважливіші лінії інтелектуальних зв'язків, творчі лабораторії учених природничої науки у вітчизняному та європейському науковому просторі. Визначено результативність фундаментальних і прикладних досліджень учених-природодослідників і гігієністів, їх впровадження в лікарську практику.

На основі синтезу сучасних методів дослідження й історіографічного аналізу літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. відтворено цілісну картину формування науковців у галузі демографії, фізіології, педіатрії, гігієни, гістології, показано значимість їх наукових розробок на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки й техніки, профілактичної медицини.

Новизна отриманих результатів досліджень полягає в тому, що вперше здійснено систематизацію наукової літератури і різноманітних джерел (архівних, періодичних видань, наукових праць учених), що дало можливість, дослідити маловідомі та невідомі сторінки наукового простору і професійної діяльності вчених у галузі природничих і медичних наук, які раніше не були оприлюднені в наукових розвідках.

Отримані й обґрунтовані в дослідженнях результати членів наукової школи мають практичне значення в підготовці узагальнюючих праць із вітчизняної історії науки й техніки, зокрема, демографії, різних напрямів медичних і природничих наук, а також спецкурсів і нормативного курсу історії науки й техніки для студентів вищих навчальних закладів як медичного, так і педагогічного, природничого й історичного профілів.

Від імені всіх членів наукової школи висловлюю глибоку вдячність чудовій людині, благословенній жінці, доктору історичних наук, професору Коцур Надії Іванівні за її мудре керівництво дослідженнями, за її неоціненний інтелектуальний внесок, психологічну і моральну підтримку, наполегливе заохочення під час написання дисертаційних робіт. Від усієї душі бажаю Надії Іванівні подальших успіхів, незгасаючого інтересу до життя та науки, нових ідей, найкоротших шляхів вирішення проблем, довголіття, міцного здоров'я і благополуччя!

Товкун Л. П., кандидат історичних наук, доцент